

ШЕВЧЕНКО Т. В.,
старший викладач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті зроблено спробу визначити поняття та значення кримінологічної безпеки як відносно нової кримінологічної теорії.

Ключові слова: держава, право, людина, безпека, злочинність, кримінологічна безпека, кримінологічна теорія.

В статье сделана попытка определить понятие и значение криминологической безопасности как относительно новой криминологической теории.

Ключевые слова: государство, право, человек, безопасность, преступность, криминологическая безопасность, криминологическая теория.

The article made seeks to identify the concept and importance of criminology security as a relatively new criminological theory.

Key words: state, law, man, security, criminology security, criminological theory.

Вступ. Кожна держава у всі часи свого розвитку завжди прагнула до того, щоб у суспільстві панував мир, спокій та добробут. Для досягнення цієї мети необхідно усвідомлювати, що основою суспільства є народ, найменшою складовою частиною якого є людина, життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека якої в нашій державі визнаються найвищою соціальною цінністю, як проголошено в статті 3 Конституції України. Таким чином, неможливо забезпечити нормальне, природне існування соціуму, не беручи до уваги його найголовнішу складову – людину.

З самого початку зародження суспільства людина мала певне коло прав та обов'язків, навіть якщо їх перелік і не був закріплений на законодавчому рівні.

Питання про те, що є право та в чому його сутність традиційно розглядається як основне в теоретичній юриспруденції. Але з часом розуміння права змінювалося. Так, для Аристотеля право – це політична справедливість, для учених середньовіччя – божественне встановлення, для Ж.-Ж. Руссо – загальна воля, для Р. Іеринга – захищений інтерес, для Л. Петражицького – імперативно-атрибутивні емоції, для представників юридичного позитивізму право – це наказ держави.

У книзі «Критика чистого розуму» І. Кант відзначив, що сутність права можна досягнути тільки філософським розумом. Він відзначив низку істотних якостей права: воно стосується лише зовнішніх практичних відносин між людьми (а не помислів, бажань); за допомогою права дії однієї особи сполучаються з діями інших осіб; право – взаємний примус, що охороняє загальну волю [1, с. 110–112].

Слід зазначити, що питання кримінологічної безпеки у різні роки розглядалися такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як М. Бабаєв, В. Батиргарєєва, Л. Гаухман, В. Глушков, В. Голіна, Б. Головін, В. Ємельянов, А. Зелінський, О. Костенко, О. Литвинов, Н. Лопашенко, Ю. Ляпунов, В. Мальцев, М. Мельник, М. Михайлов, В. Плешаков, В. Тацій та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття та обґрунтування значення кримінологічної безпеки як відносно нової кримінологічної теорії.

Результати дослідження. З розвитком науки з'явилася велика кількість наукових понять права, які було досліджено багатьма вченими. Вважаємо за доцільне навести декілька прикладів для більш ясного розуміння сутності права.

В. Корельський вважає, що право – це обумовлена природою людини і суспільства система регулювання суспільних відносин, що виражає свободу особистості. Праву притаманна нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість можливістю державного примусу [2, с. 56].

Право – система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [3, с. 425].

Основні права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути спільними та рівними для всіх людей. Отже, по-перше, це певні свободи людини, тобто її спроможність діяти певним чином або ж утримуватися від певних вчинків із тим, щоб забезпечити собі належне існування, розвиток, задоволення тих потреб, які сформувалися. І якщо йдеться про основні права, то під ними слід розуміти саме такі можливості, без котрих людина не може нормально існувати. Що значить «нормально»? Відповідь на це запитання зумовлюється біологічною й соціальною обґрунтованістю потреб людини. Варто наголосити, що самі потреби як результат історично-природного та соціального розвитку людини не є незмінними. По-друге, зміст і обсяг можливостей людини залежать насамперед від можливостей усього суспільства, головним чином від рівня його економічного розвитку. І з цього боку права людини – явище цілком соціальне: породжуються вони самим суспільством [4, с. 99].

Право є універсальним і рівним для кожного з громадян, інакше кажучи, воно належить кожному рівною мірою. Бо якщо яке-небудь право належить одній людині, а інша такого права не має, то це привілеї. Право не дарує, а визнає свободу кожної людини, обмежуючи її тільки настільки, наскільки це потрібно для свободи інших людей.

У вищому його розумінні право втілюється в Конституції, в якій визначені головні умови, на яких люди утворюють свою державу. В ній визначені права і свободи, якими користуються люди в цій державі, а також встановлюються повноваження й обов'язки різних гілок державної влади [5, с. 119].

Наша держава є демократичною і правовою, а це означає, що в ній повинне панувати право, яке є однією з найвищих соціальних цінностей і забезпечується законом, поставлене під його охорону; за порушення права настає відповідальність: дисциплінарна, адміністративна чи навіть кримінальна. Саме кримінальна відповідальність настає за порушення тих людських прав, які поставлені під охорону кримінального законодавства України, наприклад, права на життя. Такі порушення визнаються злочинними діями.

Невирішеність низки соціально-економічних питань, великі суми заборгованостей із заробітної плати, незначний розмір соціальних виплат та пенсій, загострення демографічної ситуації, стагнація медицини, сфери послуг, освіти, науки та культури – все це реалії нашого сьогодення, які однозначно доводять: ситуація в країні залишається складною. Проте одним з основних факторів, що дестабілізують соціально-економічну й політичну сфери життя, є сучасний стан злочинності та рівень протидії цьому явищу [6, с. 112].

Проблема злочинності була актуальною в усі часи існування суспільства. Вона завжди займала одне з перших місць серед найгостріших проблем, що турбували громадськість. Не є винятком і сьогодення, навіть навпаки, ця проблема з кожним роком стає все гострішою, набуває глобального характеру. Тероризм, наркоманія, корупція та інші антисоціальні явища викликають глибоку корозію всього механізму державного розвитку, тим самим сповільнюючи його. Злочинність має серйозний характер і може мати серйозні наслідки, які вклю-

чатимуть в себе певний «бар'єр» для економічного, соціального розвитку країни та навіть можуть призвести до руйнування демократичних засад державності.

В умовах економічної кризи, нерівномірності суспільного розвитку, різкого спаду рівня життя, значних прогалин у законодавстві збільшується кількість осіб, які схильні до скоєння злочинів, серед них і особи, які не досягли 18-річного віку, тобто неповнолітні. Також значного поширення набула організована злочинність. Немає однозначної відповіді на запитання, що є причиною такої антисоціальної поведінки людей. З одного боку, вона породжена певною соціальною кризою, з другого, будучи породженням цієї кризи, вона створює підґрунтя для поглиблення цієї кризи. Таким чином, утворюється певне коло, яке з кожним роком лише набирає оберті. Єдиним виходом для протидії злочинності буде розірвання цього кола.

Сучасні дослідження в галузі кримінологічної науки та практики дозволяють по-новому поглянути на сутність злочинності та її детермінанти. Соціальна обумовленість злочинності, зниження порогу психологічного сприйняття допустимості злочинних дій перетворюють злочинну діяльність на буденну активність. Криміногенна ситуація, що склалася в Україні та світі, набула загрозливих тенденцій не тільки у зв'язку з підвищенням кримінальної активності та небезпечністю наслідків, але й через неспроможність держави та суспільства результативно їй протистояти. Виникає необхідність переосмислення підходів до впливу на злочинність. Оскільки кінцевою метою попереджувальної діяльності є рівноважний забезпечений стан соціуму та його елементів, остільки вплив на злочинність доцільно розглядати через призму кримінологічної безпеки [7].

Якщо причини, умови та наслідки злочинності, тобто її природа та сутність тривалий час вивчаються, то категорія «кримінологічна безпека» є порівняно новою. Безумовно, вивчаючи сутність зазначеного поняття, неможливо не торкнутися питання безпеки взагалі, адже воно в цьому випадку є основоположним, вихідним.

Взагалі термін «безпека» походить від латинського «*securitas*», що означає «без страху, без турботи», тобто це такий стан, коли ніщо не загрожує кому-небудь або чому-небудь [8].

В юридичній сфері поняття «безпека» означає «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [9, с. 141]. З цим поняттям не можна не погодитись, але виникає запитання: безпека – це стан захищеності тільки життєво важливих інтересів? Адже кожна людина є індивідом, і якщо для однієї особи один так званий «інтерес» є життєво важливим, то інша на такий же інтерес може навіть не звертати уваги. Але це все психологія людини, що є дуже складною наукою, тому в нашому дослідженні це питання недоцільно розглядати більш широко.

Також виникає інше запитання: як взагалі визначити, чи є інтерес життєво важливим, чи ні? У теорії відповідь на це запитання існує та визначається так. Життєво важливі цінності й інтереси населення є сукупністю життєво важливих цінностей та інтересів кожного окремого жителя, соціальних груп, громадських об'єднань і міста в цілому. Життєво важливі інтереси городян полягають у реальному забезпеченні конституційних прав і свобод, особистої безпеки, безпеки майна, у можливості фізичного, духовного та інтелектуального розвитку, створення й підтримки здорового способу й високої якості життя. Життєво важливі інтереси соціальних груп і громадських об'єднань полягають у забезпеченні визначених законами умов їхнього функціонування, саморозвитку, самоврядування, підвищення активності членів цих груп після досягнення їхніх цілей. Інтереси міста включають встановлення політичної, економічної та соціальної стабільності, виконання законів і підтримання правопорядку, створення нормальних умов життєдіяльності для жителів міста і його структур [10].

Все ж таки безпека – це певне абстрактне поняття, і це не лише сприятлива ситуація в суспільстві, певне середовище, позитивне зовні, а й внутрішній стан особи, її почуття, яке повинні характеризуватися спокоєм.

М. Шелухін вважає, що безпека є процесом створення захищеності життєво важливих інтересів об'єктів (особи, суспільства й держави) від суспільно небезпечних посягань та явищ соціального, техногенного й природного характеру за допомогою використання системи заходів, засобів і способів, передбачених законом [11, с. 212].

М. Казаков розуміє поняття безпеки як динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз із метою забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всебічного прогресу суспільства та його громадян [12, с. 65]. Саме це визначення безпеки, на наш погляд, найбільш повною мірою розкриває її сутність.

На сучасному етапі розвитку науки виокремлено кілька видів безпеки, серед яких має місце національна безпека, яка охоплює чи не всі сфери суспільних відносин. Виходячи з поняття, яке закріплене в ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави [13].

У вказаному понятті інтереси людини та держави мають рівнозначну силу, але все ж таки першими названі інтереси людини та громадянина. З цим можна цілком погодитися, думка законодавця стосовно цього є правильною, адже в кожній державі людина повинна займати головне місце.

Підтвердженням цієї думки можуть бути науково обґрунтовані визначення поняття «держава».

Так, наприклад, В. Копейчиков зазначає, що держава – це суверенна політико-територіальна організація влади певної частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, що має спеціальний апарат управління і примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими для населення всієї країни, а також здійснювати керівництво та управління загальносуспільними справами [14, с. 271]. Схожі визначення дають й інші науковці, але ключовим у визначеннях є саме те, що держава створена для координації дій та для забезпечення нормального життя населення.

Проблема безпеки людини з'явилася порівняно недавно, трохи більше десяти років тому. До цього безпека пов'язувалася переважно з державою, стурбованість викликала лише безпека держави [15, с. 387].

На наше суб'єктивне переконання, надання такого пріоритету державі є дещо неправильним. Звичайно, на міжнародному рівні головною є держава, і саме в такому світлі (в міжнародному праві) буде доцільним поставити на перше місце безпеку держави як суб'єкта міжнародно-правових відносин, але тут варто виділити поняття міжнародної безпеки.

Окрім національної безпеки, існують й інші види безпеки, які вже були досліджені вченими-науковцями. Взагалі існує велика кількість видів безпеки, серед яких державна, економічна, політична, військова, енергетична та ін. З-поміж цих різновидів варто виділити й кримінологічну безпеку, визначення якої на законодавчому рівні наразі не існує. Незважаючи на це, кримінологічна безпека займає одне з ключових місць у сучасному житті, зміст цього поняття розкриває сутність безпечного стану суспільства та шляхи його захищеності від протиправних посягань. Звичайно, в чистому, так би мовити, вигляді такий стан не може існувати, оскільки він має бути ідеальним, тобто виключити будь-які загрози щодо охоронюваних прав, свобод та інтересів. З практичної точки зору утримувати від суспільно небезпечних дій тих осіб, котрі схильні до їх вчинення, на жаль, неможливо. Але варто прагнути до такого ідеального стану, коли соціум буде позбавлений страху перед суспільно небезпечними посяганнями, оскільки такі посягання будуть контрольованими.

Питання кримінологічної безпеки є надзвичайно актуальним, особливо в сучасному світі, коли рівень злочинності набув неабияких масштабів, через це оцінити зовнішнє середовище соціуму як кримінологічно безпечне не можна.

Тенденція інтенсивного зростання злочинності і тенденція «відставання» соціально-правового контролю над її кількісно-якісними змінами зв'язуються в певне коло, розірвати яке можливо лише шляхом органічного поєднання політичних, економічних, соціальних, кримінологічних і кримінально-правових стратегій [16].

Перелік причин, що призводять до зростання рівня злочинності, є дуже великим. Взагалі причини злочинності – це певні явища суспільного життя, які не лише породжують

злочинність, а її підтримують її існування чи викликають її зростання або зниження. Під причинами злочинності розуміються об'єктивні чинники (психологічні, економічні і т.д.), які породжують і постійно відтворюють злочинність і злочини.

Т. Мельничук серед таких причин визначає позитивні та негативні. До позитивних він відносить такі, як гуманізація, демократизація; до негативних – безсилля перед злочинністю. Безсилля проявляється навіть не в тому, що органи державної влади ігнорують протиправні діяння, хоча зараз таке явище також має місце, а в тому, що відповідь на такі діяння не завжди є своєчасною, адекватною, цілеспрямованою та ефективною. На таке реагування впливає низка чинників, серед яких не лише особисті переконання суб'єктів правозастосування, а й певні об'єктивні причини, до яких можна віднести неймовірну кількість протиправних діянь, тому приділити увагу кожному іноді фізично неможливо, звідси – несвоєчасність реагування.

Відомий італійський криміналіст класичного напрямку Романьозі неодноразово намагався з'ясувати причини злочинності. Він поділяв їх на чотири групи: 1) брак засобів до існування; 2) недостатність виховання; 3) недостатність передбачливості; 4) недоліки юстиції. Перша група причин – економічного характеру, друга – морального, а третя і четверта – політичного.

Триланкову класифікацію створив Е. Феррі, який, вважаючи злочин, як і будь-яку іншу людську дію, продуктом багатьох причин, поділяв останні на три групи та відносив до першої категорії індивідуальні або антропологічні причини, до другої – фізичні, а до третьої – соціальні. Антропологічні причини – це ті, що містяться в особі злочинця і становлять першу умову злочину. Вони поділяються на три групи: органічні (органічна конституція злочинця, за Е. Феррі, охоплює аномалії інтелекту, особливості мови тощо), психічні та суспільні. До другої групи Е. Феррі відносить фізичні причини злочинності: сили зовнішнього світу, які спонукають злочинця до вчинення певних дій. До останньої категорії соціальних причин віднесено вплив того середовища, в якому проживає злочинець (сімейна обстановка, організація праці, розподіл матеріальних благ, громадська думка тощо) [17]. Одним із завдань кримінологічної безпеки є саме усунення зазначених причин, оскільки наслідком усунення буде мінімізація злочинних посягань, певна безпека від злочинності, яка, на думку Т. Мельничук, і є кримінологічною безпекою.

Поряд із наведеним існує ще декілька визначень кримінологічної безпеки.

М. Бабаєв характеризує кримінологічну безпеку як стан захищеності законних інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких є явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальною діяльністю, інтересами криміналітету [18, с. 9].

Існує й інше визначення кримінологічної безпеки, а саме: це стан захищеності усього того, що є необхідним для нормального, узгодженого із законами людської природи життя, від сваволі, яка проявляється у вигляді злочинів [19].

Висновки. Таким чином, кримінологічна безпека в чистому вигляді – це такий ідеальний стан існування суспільства та держави, що дає абсолютну безпеку від злочинності, тобто виключені будь-які загрози правам, свободам чи інтересам конкретної особи, групи осіб чи держави, а соціум позбавлений страху перед суспільно небезпечними посяганнями, оскільки останні є повною мірою контрольованими; такий стан забезпечується повним утриманням від вчинення суспільно небезпечних діянь особами, які схильні до цього. Звідси можна сформулювати мету кримінологічної безпеки – створення необхідних умов існування людини, за яких остання буде усвідомлювати свою захищеність від суспільно небезпечних посягань. Важливість розвитку кримінологічної безпеки як відносно нової категорії викликана необхідністю формування нової ідеології протидії злочинності, усунення її наслідків та попередження злочинів.

Список використаних джерел:

1. Волинка К. Теорія держави і права : [навч. Посіб.] / К. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
2. Теория государства и права : [учебник для вузов] / Под ред. проф. В. Корельского, В. Первалова. – 2-е изд., изм. и доп. – Москва : НОРМА, 2002. – 616 с.
3. Скакун О. Теорія держави і права : [підручник] / пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
4. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : [навчальний посібник] / П. Рабінович. – Видання 5-ге, зі змінами. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
5. Рагозін М. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти / М. Рагозін. – Донецьк : «Донбас», 2000. – 150 с.
6. Скулиш Є. Кримінологічна безпека в системі національної безпеки України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 2. – С. 112–115.
7. Мельничук Т. Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування / Т. Мельничук // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 60. – С. 311–315.
8. Ткач С. Система економічної безпеки: регіональний аспект / С. Ткач [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.rusnauka.com/4_SND_2012/Economics/4_100344.doc.htm.
9. Юридична енциклопедія. В 6 т. – Т. 1 / редкол. : Ю. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1998. – 672 с.
10. Життєво важливі інтереси населення, безпека життєдіяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nebook.net/book_bezpeka-zhittdyalnost_634_page_60/.
11. Шелухін М. Кримінологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення : [монографія] / М. Шелухін. – Донецьк : Вебер. Донец. від-ня, 2008. – 368 с.
12. Казаков Н. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) / Н. Казаков // Безопасность. – 1994. – № 4. – С. 65–67.
13. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
14. Правознавство : підручник для студ. вищих навч. закладів / ред.: В. Копейчиков, А. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 752 с.
15. Шаблистий В. Безпека людини: поняття, види та кримінально-правове забезпечення / В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : Збірник наукових праць. – 2012. – № 3 (62). – С. 387–392.
16. Лунеев В. Глобализация и преступность : [монография] / В. Лунеев. – М. : Городец, 2004. – 240 с.
17. Профілактика злочинів : [підручник] / О. Джужа, В. Василевич, О. Гіда та ін.; за заг. ред. О. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.
18. Бабаев М. О криминологической составляющей уголовной политики / М. Бабаев // Криминологический журнал. – 2008. – № 2. – С. 4–10.
19. Плешаков В. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимодействия организованной преступности и преступности несовершеннолетних : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. Плешаков. – Москва, 1998. – 323 с.

